

L'Affera Conradi: L'assassin grischun e la revoluziun

■ Tras la Revoluziun da favrer dal 1917 en ils manaders da la Russia zaristica vegnids privads da lur pussanza. Paucs mais pli tard han ils bolschevics sut Lenin inizià la Revoluziun d'october ch'ha manà a la proclamaziun da la Republica sovietica russa. Suenten la victoria dals bolschevics en la Guerra burgaisa russa han quels proclamà il december 1922 l'Uniu da las republicas socialisticas sovieticas.

Paucs mais pli tard procura in attentat per ina crisa statala tranter la Svizra e la giuvna Uniu sovietica – la culpa era in randulin grischun.

Igl è in'istorgia sco or d'in roman criminal u thriller politic: Ils 10 da matg 1923 sajetta Moritz Conradi a Losanna Wazlaw Worowski, in diplomat sovietic d'aut rang e persuna da confidenza da Lenin. Il Russ-Svizzer cun ragischs grischunas vesa sasez sco il nov Guglielm Tell che vul delibèrar l'umanità dal comunissem.

Moritz Conradi era naschi e creschi si a Son Petersburg en plaina bainstanza. Ses tat, pastizier ed oriund d'Andeer, ha fabritgà si cun success en Russia in'atgna fatschenta. La fabrica da tschigulatta Conradi era ina da las grondas en Russia. L'avegnir pareva grondius.

L'Emprima Guerra mundiala e la Revoluziun russa han però fatg stremblir il mund dals Conradis: Tut il possess va a perder, insaquants confamigliars vegnan mazzads, auters vegnan da scappar. Moritz Conradi, in giuven da var 20 onns, vegn en Svizra ed engira vendetga.

Suenten l'attentat sa lascha Conradi arrestar, confessa il murraretsch e vegn avant dretgira l'atun 1923. Ma il process è in scandal: Ina dretgira da giuraders declera Conradi per innocent. La giuvna Uniu sovietica è indignada e rumpa giu tut las relaziuns cun la Svizra. Varga 20 onns pateschan l'economia e la politica esteriura svizra da l'attentat. El sez mora il 1947 a Cuira, segnà da l'alcoholissem.

L'onn 2017 han ins commemorà en diversas occurrenzas da la Revoluziun russa dal 1917. En occasiun dal centenari han RTR e la SRG SSR collavurà per in film documentar davart l'Affera Conradi. Ed a chaschun da la premiera dal film ha il post da perscrutaziun Documents diplomatics da la Svizra arranschà in e-dossier che cuntogna documents istorics exclusivis or da la banca da datas online Dodis davart quest'affera.

L'Affera Conradi

In mazzament a Losanna

Igl è il confess d'in assassin: «Forsa vegn pir la posteritad a chapir mi'acziun ed esser engraziavla che jau hai cumbattì sco emprim cunter questa banda da delinquent internaziunala», ha Moritz Conradi mess a protocol a la polizia da Losanna. Ils 10 da matg 1923 aveva el schluppèttà en l'Hotel Cécil davart perditgas il diplomat sovietic Wazlaw Worowski. Suenten il murraretsch ha el sa laschè arrestar senza resistenza. El ave-

Berlin: Lavurants portan la bara da Worowski en viadi da Losanna a Moscau.

FOTO: ARCHIV FEDERAL TUDESTG, 102-00064 / CC-BY-SA 3.0

va agì ord persuasiun: «Tranter tals ch'èn sa participads al declin da la Russia ed indirectamain a quel da l'entira umanità, na datti nagins innocents».

Svizzer en Russia ed anti-bolschevic ardent
Ils Conradis, emigrads en la mesadad dal 19avel tschientaner dal Grischun, manavan a St. Petersburg, da lezza giada chapitala da la Russia zaristica, ina pastizaria flurinta. Suenten la Revoluziun d'october l'onn 1917 èn lur bains vegnids expropriads, il bab e l'aug da Moritz assassinads dals bolschevics. Durant la guerra burgaisa russa ha Conradi cumbattì sco uffizier da «l'Armada Alva» cunter ils «Cotschens». Suenten la sconfitta da las forzas cuntrarevoluziunaras è el scappà sur la Turchia enavos en sia veglia patria. Qua è el vegni en contact cun emigrants russ. Quests han probablamain intimà l'anti-bolschevic ardent al mazzament.

«Crim d'ina persuna privata envers autras persunas privatas?»

Il di suenter l'assassinat è sa radunà il Cussegl federal a Berna. En in communiqé ha la regenza federala sentenzià questa «violaziun da la moral e da la lescha» cun «indignaziun». Ulteriur basegn d'agir n'ha il Cussegl federal dentant betg vesì. Giuridicamain sofisticà n'ha la regenza betg taxà l'attentat sco delict politic, mabain sco «crim malign, commess d'ina persuna privata envers autras persunas privatas». Il diplomat sovietic Worowski era bain delegà sco observader a la Conferenza da l'Orient ch'aveva lieu a Losanna; pervi da divergenzas internaziunales n'era el dentant betg accredità uffizialmain sco participant da la conferenza.

Decisiv per la sistida da las relaziuns

La posiziun dal Cussegl federal vers l'attentat era fitg delicata. Tschintg onns avant, il november 1918, aveva la Svizra exilià ina missiun sovietica, perquai ch'i vegniva rinfatschà als diplomats bolschevics d'avair fatg «propaganda revoluziunara» ed uschia dad esser

conculpaivels a la Chauma generala svizra dal 1918. Dapi lura eran ils rapports tranter Berna e Moscau tut auter che buns. L'Affera Conradi è alura stada decisiva per la sistida da las relaziuns da la Svizra cun la Russia sovietica durant plirs decennis. Pir suenter la Segunda Guerra mundiala han las duas regenzas puspè preprendì contacts uffizials.

Cumplicitad dal Cussegl federal?

En ina nota diplomatica ha il minister da l'exteriur Georgi Tschitscherin critigà vehementamain la posiziun dal Cussegl federal concernent il murraretsch: La «refusaziun illegitima» d'attribuir il status diplomatic a Worowski saja stà in «act nunlubì ed ostil» ed haja chaschunà ina «situaziun anormala ed ambigua» ch'haja provocà attatgas cunter il delegà sovietic. Tuttina n'hajan las autoritads «prendì naginas mesiras preventivas» per impedir in act da violenza cunter el. Perquai portia la regenza svizra ina «responsabladad absolutamain evidenta e gronda», ina cumplicitad a l'assassinat.

Murraretsch cunter violenza revoluziunara

Il Cussegl federal ha reagì cun in telegram salà sin las «accusaziuns impertinentas e malvulentas» da Tschitscherin. Il Departament politic federal (DPE, oz DFAE), manà da l'anti-communist persuadi Giuseppe Motta, ha refusà tut las rinfatschas ed è passà a la cunterattatga. I saja chausa da la regenza sovietica da finalmain conceder ina indemnaziun per «las expropriaziuns ed ils acts da violenza nunditgs» che sajan vegnids commess durant la revoluziun cunter millis Svizzers en Russia. Il process penal cunter Conradi, manà a moda fitg emozionala, vegn er a suandar questa logica.

Acquittament da l'assassin

Las tractativas davart la dretgira da giuraders a Losanna durant il november 1923 eran orientadas pli pauc vers il mazzament effectiv che vers la qualificaziun dal reschim da cussegls en Russia. L'act da Conradi è vegni conglà explicitamain cun il destin tragic da sia famiglia, las suffrientschas dals Svizzers en Russia en general e las unfrendas dals bolschevics. Ils giuraders han alura pelvair acquittà l'assassin. Betg mo en Russia è l'indignaziun stada gronda. Il Cussegl federal da l'autra vart ha refusà tut las rinfatschas cun renviar riguramain al federalissem e la separaziun da las pussanzas.

Represa da relaziuns per aut pretsch

La Russia sovietica ha decretà in scumond d'entrada ed extrada per Svizras e Svizzers e declerà in boicot per martanzia svizra. Prest ha Moscau signalisà interess per ina «regulaziun da la

situaziun», insistiva dentant «sin ina tscherza satisfaziun en chausa Worowski». Adina puspè è il cas vegni negozià cun mediaziun internaziunala. L'onn 1927 han ins almain cuntanschì ina schliaziun temporara. Igl ha dentant cuzzà fin l'onn 1946, fin che Berna – per in aut pretsch politic – ha cuntanschì la represa da relaziuns uffizialas cun la URSS.

Il film «L'assassin grischun e la revoluziun»

Sco che mussan actas publicitadas dal post da perscrutaziun Documents diplomatics da la Svizra ha l'Affera Conradi purschi gia l'onn 1977 material per in film da kino russ ch'era – sco che s'exprima in diplomat svizzer a Moscau – «empleni cun clichés sovietics». Il medem onn è er cineasts en Svizra s'interessads per «il tema anc adina pulit brisant».

Il 2017 è alura cumpari il film documentar da Helen Stehli-Pfister davart quest mument central da las relaziuns svizras-sovieticas en il temp tranter las guerras. L'autura independenta è vegnida rendida attentiva casualmain sin la istorgia da Moritz Conradi ed intimada da far in film. Suenten esser s'approfundada en la tematica n'ha Conradi betg pli laschè liber l'autura da films. Helen Stehli-Pfister ha fatg lungas ed intensiv retschertgas, surtut a Son Petersburg. Ina part dal material visual dal film deriva da l'archiv da la Cinéma-thèque Suisse a Losanna. Da la partida sco expert è stà Sacha Zala, directur dal post da perscrutaziun Documents diplomatics da la Svizra.

Il film è vegni mussà sin tut ils quarter channals da la SRG SSR (versiu rumantscha: en ils Cuntrasts dad RTR dals 5 da mars 2017 sut il titel «L'assassin grischun e la revoluziun»). Pli tard è il film er cumpari sco DVD che cumpiglia la versiu tudestga, franzosa, taliana e rumantscha (commentari e suttitel en rumantsch grischun); il DVD sa lascha per exempel emprestar en la Biblioteca chantunala dal Grischun.

Purtret da Moritz Conradi en il Lexicon istoric retic

* 16 da zercladur 1896 a Son Petersburg, † 1947, reformà, dad Andeer. Figl da Moritz, possessur da fabricas a Son Petersburg. ∞ Vladislava Svartsevitsch. Gimnasi a Son Petersburg, studi d'inschigner da chemia. Entrà il 1915 en la scola d'uffiziers russa, è Conradi diventà chapitani ed ha servi a l'Armada alva fin il 1920. Il reschim communistic ha confiscà parts da la facultad dals Conradi. Plirs parents èn vegnids sajettads dals bolschevics; Moritz, sia mamma ed ina part da ses fragliuns èn sa salvads a temp en Svizra. Conradi ha preprendì vendetga ed ha assassinà ils 10 da matg 1923 a Losanna il diplomat sovie-

tic Wazlaw Worowski e vulnerà ils dus assistents da quel. Ils 16 da november 1923 ha la dretgira d'assisas dal Vad declerà Conradi per nunculpant cun in'uschenumnada minoritè en favur. Conradi sa chapiva sco erox (in segund Tell) dal cumbat cunter il comunissem. El n'ha mai chattà la via enavos ad ina vita burgaisa regulada.

L'acquittament da Conradi tras ils giurads, giuridicamain nunsustegnibel, ha mess la giustia svizra en ina glisch dubiosa, ha fatg donn a la Svizra sco sedia da la Societad da las nazions e lieu da conferenzas internaziunales ed ha cuntinuà a pegiurar las relaziuns cun l'Uniu sovietica. Sco defensur en l'Affera Conradi ha Théodore Aubert fundà l'Entente internationale contre la IIIe Internationale, nummada er Liga Aubert, cun in'orientaziun burgaisa da dretga.

Documents diplomatics da la Svizra

Tar il post da perscrutaziun Documents diplomatics da la Svizra (Dodis) sa tracti d'in institut da l'Academia svizra da las ciencias umanas e socialas che s'occupa da l'istorgia svizra da politica esteriura e da las relaziuns internaziunales da la Svizra. Il project cumpiglia ina banca da datas online (accessibla sut www.dodis.ch), in'ediziun d'actas en furma da cudeschs, la retscha da publicaziuns Quaterni di Dodis ed ina bibliografia davart l'istorgia da la politica esteriura da la Svizra.

L'origin da l'institut tanscha enavos en l'onn 1972 cur ch'ina gruppa d'istorichers ha cumenzà ad edir documents d'importanza per il studi da la politica esteriura e da las relaziuns internaziunales da la Svizra. Tranter il 1979 ed il 1997 èn cumparids tschintg toms che cuvran ils onns tranter 1848 ed il 1945. Actualmain vegn elavurada la segunda seria che tracta ils onns 1945 fin 1989.

Cuntrari ad autras ediziuns d'actas davart la politica esteriura sa tracti tar Dodis da nagin project sut controlla statala, mabain d'in product da la perscrutaziun libra. La gruppa da perscrutaziun elegia ils documents tenor criteris independents ed è obligada sulettamain als principis scientifics. Il project collavura però stretgmain cun l'Archiv federal svizzer – nua ch'il post da perscrutaziun ha er sia sedia – e vegn sustegnì dal Departament federal d'affars esteriurs.

La preschentaziun:
Dossier «Affera Conradi».

Dapli infurmaziuns:
chatta.ch/?hiid=2075
www.chatta.ch

Fotografia da polizia da Moritz Conradi suenter si'arrestaziun.

FOTO: PD